

Оксана ЧЕПЕЛИК

САРАЄВСЬКА ЗИМА '2014 **Peace, Art & Freedom**

Коли ХХХ Міжнародний фестиваль у Сараєво «Сараєвська зима '2014» планувався з тематикою «Peace, Art & Freedom / Мир, мистецтво, свобода», адже він мав відбутися у рік відзначення 100-річчя від початку Першої світової війни, ще ніхто не міг передбачити наскільки ця тема буде актуальною в 2014 р.

Міжнародний Сараєвський фестиваль — традиційне місце зустрічі для митців і громадян з усього світу. Перший фестиваль «Сараєвська зима» проходив з 21 грудня 1984 р. по 6 квітня 1985 р. як культурна програма під час Олімпійських ігор. Впродовж тридцяти років свого існування Фестиваль став невід'ємною частиною міського життя. За 1298 днів в рамках Фестивалю були презентовані 3721 вистава і виставка, які зібрали понад 3 145 000 відвідувачів і 33 830 учасників з усіх частин світу. Фестиваль «Сараєвська зима» відбувався навіть у часи війни і став символом свободи творчого потенціалу і місцем для знайомства з розмаїттям культур і цивілізацій. Яким чином, цій невеликій країні, що опинилася у вирі Сербсько-хорватської війни 1991–1995 рр., вдалося зберегти міждисциплінарний фестиваль навіть протягом років Боснійської війни 1992–1995 рр.? Але судячи з архівних матеріалів, це був своєрідний культурний фронт, куди на мистецькі події мешканці Сараєво пробиралися під сербським снайперським обстрілом, бо мистецтво підтримувало гуманітарний тонус і дарувало надію. Разом з Міжнародним Центром Миру (ІРС/МЦМ), «Сараєвська зима» ініціювала і організувала проект «Сараєво, Культурний Центр Європи» з 21 грудня 1993 р. до 21 березня 1994 р. (тобто у період між двома проектами Культурного Центру Європи — Антверпеном '93 і Лісабоном '94). Ідею підтримали Збори міста Сараєво і 11 000 визначних осіб та установ з усього світу. Двадцяті річницю Сараєвського фестивалю було присвячено Проекту Сараєво, як Міжкультурному Місту Ради Європи. МЦМ і Фестиваль розробляють проект «Сараєво — Світовий Культурний Центр '2014». Міжнародний Центр Миру є членом Міжнародної Спільноти театрального мистецтва (ISPA), Європейської фестивальної асоціації (EFA) і Асоціації бінале молодих митців Європи

і Середземноморського регіону (ВЈСЕМ). Міжнародний Сараєвський фестиваль традиційно проводиться під патронатом Генерального Секретаря Ради Європи, Євросоюзу, UNESCO, Президента і Ради Міністрів Федерації Боснії і Герцоговини, кантону Сараєво, міста Сараєво і Муніципалітету Старого Міста.

Міжнародний фестиваль «Сараєвська зима» перший місяць присвятив сучасному мистецтву Республіки Корея (Південна Корея). Щоправда, урочисте відкриття виставки 8 лютого 2014 р. у «Мистецькому Колегіумі/ Collegium artisticum» було дещо зіпсованим в зв'язку з аналогічними українському Євромайдану подіями у Сараєво. Протестанти підпалили будинок уряду, але на відміну від України, вже на третій день голова одного з кантонів постав перед судом, за звинуваченням у корупції.

До програми місячника сучасного корейського мистецтва увійшли проекти «Міжнародні супровідні події», куратор Біонг-Ук Парк, директор арт-інституції «Дев'яти-головий Дракон» (Сеул), який, власне, ознайомившись з авторським проектом «КОЛАЙДЕР_100: Сараєво 1914, Київ 2014», запросив до участі у проєкті на 56-й Арт Бієнале у Венеції 2015 р.; «Twist to Exist / Перевернути, аби існувати», куратор: Джесі Рахман; «Artisterium», куратор Магда Гурулі; китайське відео, куратор Реджа Невітт; виставка сучасного корейського мистецтва, куратор Панг Хіо Сунг; виставка корейської фотографії, куратор Мун Сенг Вук.

У своєму дописі я зупинюся тільки на тих виставках, з якими встигла ознайомитися під час тижневого перебування на Фестивалі. Відшуковуючи український слід на «Сараєвській зимі» варто зазначити, що в Галереї Ханіки відкрилася виставка живопису «Горизонти Сараєво» Ганни Криволап, яка наразі мешкає в столиці Боснії і Герцеговини. Експозиція розташувалася в атріумі старовинної споруди XVI ст., поряд з медресе Газі Хусрев-бега, і об'єднала таким чином весь простір, що веде до дрібніших експозицій.

17 лютого в галереї «Роман Петровіч» відбулося відкриття виставки графіки та тривимірної анімації Слободана Томіча «Ритм Злочину». Слободан Томіч народився в Розколі (Хорватія) у 1960 р. Він здобув вищу освіту в Художній Академії в Сараєво 1984 р., закінчивши відділення графіки. Нині він професор графіки в Художній Академії в Розколі, і працює над експериментальною графікою, а віднедавна надихається дигітальними експериментами і створює мистецькі веб-проєкти. Бере участь в багатьох незалежних і колективних міжнародних виставках. Його чудова графіка, що зображала чи то мішені, чи то тіні людей та 3D анімація веб-проєкту, які присвячені темі пам'яті, геноциду та трагічних подій на Балканах створили незабутній цілісний проєкт.

20 лютого в Галереї Ханіки відкрилася виставка Рене Жанет Ренар «Моя Бабуся була колись молодою дівчиною». Це історія родини мисткині, а також багатьох інших сімей у Румунії після Ялтинської угоди в лютому 1945 р., яка

передала цю країну під радянський вплив. У сім'ї художниці ніколи не говорили про ті роки... Вона реконструювала все, використовуючи старі фото, документи і листи, ретельно збережених її бабусею в дерев'яній коробці. Хоча бабуся померла багато років тому, мисткиня «не мала сили відкрити коробка до минулого року. У 1945 р., у віці 35 років, мій дід по матері був висланий до Росії разом з його братом, сестрою та іншими 68 000. Декількох днів після того, як йому виповнилося 43, мій дід наклав на себе руки у таборі номер 1651 в Росії. У 1951 р., моєму прадіду і прабабусі виповнилося 68 і 66 років, коли вони були вислані у степи Бараган, разом з 40 320 іншими людьми, будучи змушеними жити у землянці. У 18 років мій батько був засуджений до чотирьох тяжких років робіт на Дунайсько-Чорноморському каналі, де працювало багато років приблизно 100 000 інших людей в неймовірних умовах. У 19 років моя мати була виключена з Університету, подібно до багатьох інших у ті дні» [1, с. 3].

Виставка змушує зрозуміти, що дійсно означають слова «залишати», «розділення», «ностальгія», «без коріння»... і що, інколи, найважчою річчю в житті могла бути потреба знайти клаптик паперу, аби відправити повідомлення родині. Але мистецькі фотографії також змусили мене зрозуміти, що можна повернутися додому, навіть якщо немає ніякого будинку, що чекає на тебе; і що сила віри і Дух виживання збереже вас навіть, коли Історія, здається, забрала останній шанс.

Скажу щиро, я оцінила кураторську роботу відбірників Фестивалю, адже навіть зараз через півроку по закінченню Фестивалю мистецькі проекти змушують замислюватися і сприймаються ще гостріше вже з огляду на сьогоднішні події пов'язані з російською воєнною агресією проти України.

Так сталося, що ще один український проект автора статті — «КОЛАЙ-ДЕР_100: Сараєво 1914, Київ 2014_геополітичні колізії» [2] вперше було представлено 21 лютого, наступного дня після розстрілу на вулиці Інститутській. Це перший проект, презентований за кордоном, що рефлексує події сучасної історії, і який відбувався паралельно з революційними змінами в Україні.

Перша частина проекту «Колайдер», що демонструвався в рамках I Київської бієнале сучасного мистецтва ARSENALE '2012, представляла панорамну презентацію всесвітніх найдраматичніших політичних подій: Даллас (Техас, США) — місце вбивства президента Джона Ф.Кеннеді 1963 р.; Лос-Анджелеський бунт в результаті цинічного вбивства поліцейськими чорношкірого 1992 р. — важлива віха в становленні антирасистської свідомості; Білий дім у Москві — місце невдалого Серпневого путчу противників Михайла Горбачова 1991 р., що призвів до розпаду Радянського Союзу; Майдан Незалежності у Києві — місце подій Помаранчевої революції 2004–2005 рр. Ці місця є фокусними пунктами багатьох потоків — культурних, політичних, фінансових — і їх гострі моменти вступили в глобальний вернакуляр. Минулого року проект «Колайдер» було номіновано на британську

премію ARTRAKER AWARD '2013 Awarding Creativity in Art and Conflict [3]. Залучаючи боснійські та українські події у цю спільну мову, проект свідомо формує глобальне розуміння сучасної історії і одночасно переосмислює розуміння локальних та весвітньо-історичних переломів. Геополітична колізія в якій опинилася Боснія 1914 р. призвела до всім відомих наслідків. Вбивство ерцгерцога Фердинанда в Сараєво влітку 1914 р. стало приводом до початку Першої світової війни і подальшої найглобальнішої зміни мапи світу. Геополітична колізія в якій опинилася 2014 р. Україна призвела до того, що нині світ знаходиться за крок від Третьої світової війни. Це друга частина великого довготермінового проекту.

На фестивалі «Сараєвська зима '2014» проект представляв дві відео-інсталяції з фокусом на «Сараєво Case Study» та «Київ Case Study». Перша відео-інсталяція досліджує місце коло Старого мосту, де Гаврило Принцип вбив ерцгерцога Фердинанда, і Національну бібліотеку Боснії і Герцеговини, яку першу обстріляли і спалили з усіма унікальними історичними манускриптами під час Боснійської війни 1992–1995 рр., позбавивши націю історичної пам'яті. В другій частині «КОЛАЙДЕР_100: Київ 2014» зосереджується на Київському Євромайдані та функціонуванні суспільного простору за умов парадигматичних змін глобалізованого світу, де ідеали свободи, демократії і права людини цинічно були розтоптані олігархічною владою.

Проект працює з наукою, історією та урбаністичними просторами і стосується розуміння нашого часо-простору, досліджуючи співвідношення між минулим, теперішнім і майбутніми трансформаціями суспільства.

За експериментальних умов, колайдери досліджують квантові частки під час зіткнень одна з одною, аби виробляти дивну речовину — антиречовину. За планетних умов ми досліджуємо людські частки під час зіткнень, які виробляють випадкову речовину, сильну речовину, дискурсивну речовину, політичну речовину, етичну речовину, речовину великої ваги та не завжди послідовну. Проект це — розповідь про два міста, де колізії між минулим, теперішнім і майбутнім пропонують власні спектри відповідностей. Взаємодія між мікро- і макросистемами, між фізичними і соціальними світами досліджує різноманітність сучасних та історичних явищ.

Він об'єднує науку та історію з економічними і суспільно-політичними проблемами для того, щоб наблизитися до розуміння зв'язку між простором, часом, історичними перспективами і взаємодією між людьми.

Проект являє собою арт колайдер, в якому часо-простір відображається як панорамна відеопроекція, що складається із 24–60 відеофрагментів і обертається з прискоренням, активуючи механізм аудіовізуальних стрибків, коли відбувається заміщення певних фрагментів архівним відео. Виставка в галереї Міжнародного Центру миру ІРС «Е» в Сараєво спонукає і надалі розвивати мистецтво, яке стає свідомою соціальною дійсністю сьогодення та його травм.

Це запрошення разом випробувати складність світу, маючи справу з насильницькими конфліктами, соціальними зрушеннями і війсьними подіями, які вплинули на подальший історичний розвиток. Мистецький проект, що живиться складною історією, політичною нагальністю і уявою, виступає як каталізатор культурно заряджених зіткнень, досліджує відчуття, демонструє загальне дихання, яке матеріалізується в локальних оточеннях і соціальних взаємозв'язках. Проект «Колайдер», працюючи з подіями, які сформували наш сьогодинішній світ, піднімає питання: чи є люди елементарними частками в системі прискорювачів глобальних сил, або ж енергія взаємодії здатна породити нові значення, нові форми мислення і нові шляхи існування в світі, наполягаючи на тому, що «інший світ можливий»?

Проект демонструвався на Фестивалі один тиждень і був відзначений як найкращий, проте за цей час відбулися найсуттєвіші зміни в історії України, починаючи з розстрілу Небесної сотні на Інститутській вулиці, відсторонення президента Януковича, його втечі в Росію і початок подій в Криму. Маю сказати, що саме в Боснії і Герцеговині проект викликав гарячу реакцію солідарності і підтримки, адже, що таке снайперський розстріл боснійці знають не з ТБ-новин, бо Сараєво впродовж чотирьох років перебував в облозі під обстрілом сербських військ, яких як ідеологічно так і зброєю підтримувала Росія. Такої солідарності і підтримки України я більше ніде не зустріла в Європі ні у Німеччині під час Міжнародного фестивалю короткометражних фільмів в Оберхаузені, ні в Італії на Міжнародному фестивалі у Венеції (хоча там був підписаний лист на підтримку режисера Олега Сенцова), ні на CinemadaMare. А директор Сараєвського фестивалю Ібрахім Спачіч ще на початку подій в Криму, сказав: «Тепер починаються найстрашніші часи для України», я ще подумала, що може бути страшніше розстрілу на Майдані? Але, очевидно, його досвід боснійської війни промовисто говорив про можливий подальший розвиток. І, здається, реальність перевершила навіть його прогнози. З ДНР Путін буде мати можливість тримати Україну за горло, навіть з могили, як з могили Мілошевич сьогодні тримає за горло Боснію. Путіну потрібен Дейтон. Дейтонські угоди, підписані майже 20 років тому, поклали край кровопролитній війні у Боснії і Герцеговині, але одночасно легітимізували результати етнічних чисток, проведених бандитським керівництвом боснійських сербів. Причому ті серби, що вважали Караджича і Младича злочинцями, які знищують багатотисячне співжиття сербів, мусульман і хорватів і насаджують на «очищених» територіях фашистський режим, самі змушені були тікати. І в результаті на «очищеній» території лишилося цілком лояльне населення, яке і стало населенням Республіки Сербської. Ця Республіка Сербська є частиною формально єдиної Боснії і Герцеговини. А сама Боснія і Герцеговина перетворилася на найнеблагополучнішу державу на території колишньої Югославії і сучасної Європи. Словенія і Хорватія вже в Євросоюзі і НАТО. Навіть Сербія стала

кандидатом в члени Європейського Союзу. Та тільки не Боснія, тому що у складі Боснії — та Сербія, якої вже не існує навіть в самій Сербії. План Слободана Милошевича по відношенню до Боснії блискуче реалізувався, хоча сам диктатор втратив владу в Сербії і помер в одній з камер в'язниці в Гаазі, так і не дочекавшись заслуженого вироку. Милошевич розраховував за допомогою Дейтона створити плацдарм для подальшого поглинання хоч би частини території Боснії. Поглинати територію вже нікому. А плацдарм живий. За виразом політолога Віталія Портнікова «саме такий плацдарм ми і отримуємо, якщо погодимося з планом Путіна» [4]. Україна вже випробувала 23 роки співіснування з російськими агентами, що ненавиділи її та обіймали вищі посади у владі. Українська держава може існувати і розвиватися тільки на територіях, непадвладних кремлівському впливу, простіше кажучи — непадвладних злу, насильству, брехні та імперській пихатості.

Я перепрошую за такий довгий відступ, але він навіяний моїм відвідуванням першої Меморіальної галереї в Боснії та Герцеговині «Сребрениця» (постійно діючої в Сараєво виставки, яка прагне зберегти пам'ять про трагедію в Сребрениці і тих 8 372 осіб, що трагічно загинули, демонструючи широкий спектр мультимедійного контенту — з зображеннями, картами, аудіо- і відеоматеріалами, пропонуючи відвідувачам документально-художню інтерпретації подій, що мали місце протягом липня 1995 р.) і тим фактом, що завдяки розподілу коштів між суб'єктами федерації, куди входить Федерація Боснії і Герцеговини, Республіка Сербська, де зосереджена вся промисловість, і Округ Брчко (до питання про федералізацію!) в країні вже два роки зачинені національні музеї та інституції в Сараєво через відсутність в державному бюджеті коштів на культуру.

Наступного дня 22 лютого в Галереї Ханіки відбулося відкриття виставки фотографій Андрея Фірма «Puntarska / Uprising / Повстання». Фотограф зі Словенії, що живе в Маріборі, вивчав фотожурналістику, документальну фотографію, а також цікавиться старими доцифровими техніками.

Проект «Puntarska» описує соціальну агонію і відчуття, яке найбільш присутнє в нашому оточенні і скрізь в Європі, чи світі. Це — напруга і непевність у майбутньому, яку автор хотів показати своєю серією фотографій. Punt (середньовічне селянське повстання) — термін, який використав автор є досить красномовним, аби пояснити цей специфічний стан, в якому люди Марібора в Словенії перебували, коли вони протестували проти своїх головних політичних лідерів.

З огляду на українську ситуацію 2014 р., можете собі уявити з яким зацікавленням я сприймала виставки відібрані фестивалем.

А також 22 лютого в одній з Галерей Ханіки відбулося відкриття інсталяції Івани Петан «Простір мого внутрішнього». Інсталяція вводить до трьох просторів, які мисткиня втілила використовуючи елементи сердець, землі та крил. «Серця в голові» левітують у повітрі. Серця — просторовий світ художниці, який резонує

зі змінами свідомості — породжують асоціації — підйом сердечного рівня — співчуття — емоційна інтелігентність як людське походження зі стихії води. Товсті керамічні плитки, створені примітивним випалом розміщені на підлозі і майже невидимі. Плитки — просторовий світ «Землі», який резонує з одвічними силами буття, втілюючи свідомість планети Земля, і є єством походження землян поєднує елемент вогню. Тонкі плитки з різних видів глини і фарфору носять інтуїтивні знаки. Вони — «крила», просторовий світ разом у вічній спів-залежності від стихії повітря, дух як походження небес, вищий рівень причини в його зрозумілій уважності і порожнечі.

Другий місяць фестивалю «Сараєвська зима» був присвячений сучасному мистецтву Греції, яка головувала на той момент в ЄС. 25 лютого 2014 р. у виставковому залі «Мистецького Колегіуму / Collegium artisticum» відкрилася друга важлива виставка «Традиції — Зміни», що представила проєкт IV Бієнале сучасного мистецтва в Салоніках в Греції. Виставку організував Державний Музей сучасного мистецтва міста Салоніки. Її кураторами виступили Катерина Коскіна та Янніс Боліс.

Поняття традиції і руйнування — структурні компоненти «ідіосинкразії» [5, с. 38] середземноморського регіону, який має багату культурну і інтелектуальну спадщину, регіону настільки різноманітного, унікального і повного протиріч, світу концентричних кіл, що нашаровуються з довгою історією, численними співпадіннями і розбіжностями і є перехрестям Сходу і Заходу. Сьогодні, важко подумати про будь-яку іншу частину світу, збурювану такою кількістю конфліктів і переворотів. Середземноморський регіон «горить» знову і знову, страждаючи від війн, суспільно-політичних сум'ять, змін кордонів, режимів, систем цінностей, економічних криз. Від Гібралтара до Сектора Газа і Кіпру, від Греції і Албанії до Єгипту і Тунісу — це регіон, що змінюється, де історія переписується і мистецтво перевизначається.

Роботи вибрані для виставки «Традиції — Зміни» Державного музею сучасного мистецтва належать художникам, які фокусуються на виявленні і поверненні динамічної і фундаментальної функції мистецтва. Використовуючи цю функцію, вони роблять твердження про важку позицію сучасної людини, яка, здається, більше, ніж будь-коли потребує постійної і безпечної гавані, оскільки вона живе в цьому критичному і непостійному історичному поєднанні, що характеризується вимушеним розривом зі своїми цінностями і коренями. Сучасні художники, байдуже, скільки вони витратили на свої стосунки між численними неоднозначними і суперечливими поглядами, прислухаються уважно до змін і перетворень, часто ідентифікуючи їх перед тим, як вони стануть явно видимими. Вони потім реагують на ці перетворення і висловлюються таким чином, що демонструють нове обличчя і роль мистецтва.

Виставка представляє роботи, які нещодавно були додані до постійної колекції Державного музею сучасного мистецтва. Деякі були закуплені Музеєм,

інші є жертвами, частина — у позиці. Виставка об'єднала живопис, скульптурні композиції, інсталяції, фотографії і відеопроєкції, аби пролити світло на середземноморський регіон, спільне місце походження, місце посилань, сьогодні поле напружених, драматичних й потужних зрушень і перетворень за допомогою форми, документів і спогадів, які вони викликають. Обираючи роботи, що не були створені спеціально до, або на підставі зумовленої теми виставки, куратори хотіли дослідити, існування загальної ідіоми укоріненої у спільних посиланнях, походженні, діях і віруваннях, які набувають форми мови, що, можливо, відсилає до спільної ідентичності, або навіть спільної долі.

Центральне місце виставки відведене останній роботі, створеній Нікосом Алексіоу. Це композиція, яка ще ніколи не була представлена публіці раніше. Експозиція — данина Алексіоу, у роботі якого поняття традиції і руйнування займають гідне місце, слугуючи головною темою для його мистецького дослідження. Оригінальність роботи Алексіоу базується на чутливості і поетичності, інноваційності і аутентичності.

Через роботи, представлені на виставці «Традиції — Зміни», мистецтво прагне надати свою власну екстравертну відповідь, аби надихнути до зруйнування статус-кво, аби оплакати біди сьогоднішнього світу, запропонувати нові ідеї та стосунки, та сприяти суспільному усвідомленню. Мистецтво залучає позачасові міфи, переслідування символів, зв'язки з минулим часом, звертаючись до трауру, який приходить за моральною і матеріальною втратою, мертвих, іммігрантів, інтелектуалів, пасивних громадян і тих, хто порушує закон, змушуючи побачити руйнування і вимирання, тим самим актуалізуючи нагальність.

У цьому киплячому оточенні, в регіоні, що випробовує основні трансформації, виставка наводить свій власний аргумент через представлені художні роботи, піднімаючи низку критичних запитань і проблем, ідентифікуючи схожість і відмінності, і згадуючи про часи і щоденні дії, коли життя було все ще нормальним. Художники розповідають не тільки історії, засновані на особистому і колективному досвіді, який стосується світових поглядів і філософських ідей, але й історії, що стосуються політичних, соціальних і культурних аспектів, які є життєво важливими для нас усіх.

На виставці були представлені роботи таких художників як Нікос Алексіоу, Стивен Антонакос, Філіппо Берта, Ліззі Каллігас, Влассіс Канаріс, Нікос Чаралампідес, Лідія Дамбассіна, Крістоф Драєгер, Юла Хаджігеоргіу, Халед Хафез, Нікі Канагіні, Антігоні Каввата, Евангелія Краніоті, Ніколай Бендікс Ским Ларсен, Марія Лоїзиду, Дімітріс Мерантзас, Міша, Олівер Мусовік, Ірфан Онурмен, Денніс Оппенхейм, Леда Папаконстантіну, Натасса Покланца, Євгеніо Тібальді, Йоргос Церіоніс, Костах Тсокліс, Костах Варотсос, Константін Ксенакіс, Дімітріс Ксоноглоу, Янг Йонгланг.

Звичайно, я шкодувала, що Україна не залучена до ареалу середземноморського регіону, хоча Чорне море з ним поєднується (та це не єдина спільнота, куди Україна не є залученою), адже рівень рефлексії IV Бієнале сучасного мистецтва в Салоніках і важливість проблем, запропонованих до розгляду, та піднятих тем на XXX Міжнародному Сараєвському фестивалі «Сараєвська зима '2014» «Peace, Art & Freedom / Мир, мистецтво, свобода» безпосередньо стосуються України також. Можна з упевненістю сказати, що сьогодні важко подумати про будь-яку іншу країну у світі, у якій за короткий проміжок часу відбулася така кількість конфліктів, переворотів та воєнних подій. Фестиваль 2014 р., присвячений 100-річчю від початку Першої світової війни, що задумувався з повною упевненістю в силу ідеї «ніколи знову», відбувається за часів, які неймовірно наблизили світ до загрози Третньої світової війни.

1. Renard R. J. My Grandmother was Once a Young Girl. — Bucharest, 2013.
2. Chepelyk O. Videoinstallation «Collider» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sarajevskazima.ba/en/oksanacepelikvideoinstallationcollider/>
3. Chepelyk O. UKRAINE, Artraker / Mentor 2013, CONFLICT AREA / COUNTRY OF REFERENCE: BOSNIA and HERZEGOVINA / RUSSIA / UKRAINE / USA [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.artraker.org/oksanacepeliky/>
4. Портников В. Путинская западня [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://voronz.in.ua/recomend/>
5. Koskina K., Bolis Y. Tradition — Reversal / GREECE Guest of Honour, 30th Sarajevo Winter Festival '2014. — Thessaloniki, 2014.

Анотація. Стаття розглядає XXX Міжнародний фестиваль у Сараєво «Сараєвська зима '2014» з тематикою «Мир, мистецтво, свобода», який був присвячений 100-річчю від початку Першої світової війни, та твори митців, що працюють в контекстах війни, насильницького конфлікту і соціального зрушення, аналізуючи різні форми і смисли, які вони продукують.

Ключові слова: мир, мистецтво, свобода, I світова війна, контекст, колайдер, часо-простір, наука, урбанізм, історія, трансформації суспільства, історичні перспективи, ідентичність, соціальні обміни, мистецтво і конфлікт, контекст війни, соціальні зрушення.

Аннотация. Статья рассматривает XXX Международный фестиваль в Сараево «Сараевская зима '2014» с тематикой «Мир, искусство, свобода», посвященный 100-летию с начала Первой мировой войны, и произведения художников, которые работают в контекстах войны, насильственного конфликта и социального сдвига, анализируя разные формы и смыслы, ими продуцируемые.

Ключевые слова: мир, искусство, свобода, I мировая война, контекст, колайдер, хронотоп, наука, урбанизм, история, трансформации общества, исторические перспективы, идентичность, социальные обмены, искусство и конфликт, контекст войны, социальные сдвиги.

Summary. An article examines the XXX International Sarajevo Festival «Sarajevo Winter 2014» of the topic «Peace, Art & Freedom», dedicated to 100-years of the I World War, and the projects of artists working in the contexts of war, violent conflict, and social upheaval, analyzing different forms and senses, what they produce.

Keywords: peace, art, freedom, I World War, context, collider, space-time, science, urbanism, history, transformations of society, historical prospects, identity, social exchanges, art and conflict, war context, social upheaval.